

Marek Barwiński, 2013, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji Ukraińców, Łemków, Białorusinów i Litwinów w Polsce po 1944 roku*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 349 s., 72 fotografie wykonane przez autora

Mimo niewielkiej liczebności mniejszości narodowych i etnicznych we współczesnej Polsce tematyka mniejszościowa zyskuje na znaczeniu, tak w środowisku naukowym, jak i w polityce. Świadectwem tego są chociażby dwa ostatnie spisy powszechny, w których po raz pierwszy po drugiej wojnie światowej znalazło się pytanie o narodowość. Niezależnie od zastrzeżeń co do metodologii spisów (i samą adekwatność określenia „spis powszechny” na oznaczenie badania GUS z roku 2012) już sam fakt uwzględniania pytania o narodowość stanowi istotną zmianę w stosunku do dotychczasowej praktyki, jeśli nie i samych założeń współczesnej polskiej państwowości. Zgodnie z tymi założeniami, wywodzącymi się z idei republikańskiej, wszyscy obywatele państwa stanowią naród, a więc nie ma ani większości, ani mniejszości narodowych. Republikańska zasada nie była wprawdzie nigdy w Polsce konsekwentnie realizowana, jako że w takiej czy innej formie zawsze uznawano istnienie mniejszości narodowych, lecz były one czymś kłopotliwym, stąd brak pytania o narodowość w kolejnych spisach powszechnych, polityczne ograniczenia (do przełomu roku 1989) w badaniach a zwłaszcza w publikowaniu wyników badań nad mniejszościami narodowymi, nie mówiąc już o politycznej kontroli nad samymi mniejszościami. „Uprawomocnienie” istnienia mniejszości narodowych stworzyło zapotrzebowanie na autentyczne badania, które nie polegałyby na domniemaniach co do natury mniejszości i na szacunkach co do ich liczebności. Naprzeciw takiemu zapotrzebowaniu wychodzi omawiana publikacja, poświęcona wybranym mniejszościom.

Książka ta jest owocem szerokich badań, w tym licznych wywiadów z przedstawicielami badanych społeczności. Wspólną cechą tych mniejszości jest ich region pochodzenia – Polska wschodnia, jakkolwiek ich obecne rozmieszczenie, zwłaszcza Ukraińców i Łemków, znacznie różni się od pierwotnego rozmieszczenia w Polsce wschodniej. Bardzo cenną cechą omawianej pracy jest emocjonalna i ideologiczna bezstronność – bardzo trudna do osiągnięcia, gdy bada się tak skomplikowane zagadnienie jak stosunki narodowościowe we własnym kraju. Badacz narażony jest na dwa niebezpieczeństwa – bezkrytyczne przyjęcie punktu widzenia mniejszości wraz z ich postawą „niewinnej ofiary” państwa i większości oraz wynikającymi stąd roszczeniami, jak i równie bezkrytyczne przyjęcie punktu widzenia większości, która albo mniejszości nie dostrzega, albo uważa ich postulaty za fanaberie a ich kłopoty za słuszną karę za przeszłą nielojalność wobec państwa lub zabezpieczenie przed przyszłą nielojalnością. Wspomniana

bezstronność autora omawianej pracy nie oznacza pominięcia trudnych tematów. Wręcz przeciwnie, są one podejmowane i analizowane. Tytuł książki, w którym pojawia się data 1944 r. jako początek badanego okresu, może sugerować, że wcześniejsze, bardzo trudne czasy w stosunkach między narodowościami współczesnej Polski zostały pominięte. Sugestia taka jest błędna, gdyż te wcześniejsze czasy też się pojawiają – jako tło historyczne, jako źródło współczesnych postaw i emocji.

W ogólnym zarysie praca potwierdza znaną wiedzę na temat opisywanych mniejszości w Polsce – o tym, że najbardziej zwartą przestrzennie, pewną swojej tożsamości, aktywną, zachowującą swój język i utrzymującą intensywne kontakty z „zagraniczną ojczyzną” jest mniejszość litewska; o niepewnej swojej tożsamości społeczności południowego Podlasia (Białorusini?, Polacy?, Ukraińcy?, prawosławni?, miejscowi?) i jej tendencji do upodabniania się, przynamniej zewnętrznego, do modelu „typowego Polaka”; o problemach Ukraińców żyjących w rozproszeniu i zmagających się z materialnymi i psychologicznymi skutkami akcji „Wisła”; o Łemkach „rozszczepionych” między ideą bycia częścią narodu ukraińskiego a ideą bycia odrębną grupą etniczną. Oprócz tej „powszechnie znanej” wiedzy praca zawiera bardzo wiele cennego materiału na temat wewnętrznego życia poszczególnych społeczności, szczegółów ich życia organizacyjnego, różnic pokoleniowych, korzystania z możliwości, jakie stwarza ustawodawstwo (np. stosowania języka mniejszości w administracji publicznej), ich stosunku do przemian w Polsce, do demokracji, integracji europejskiej, do „zagranicznych ojczyzn” itd. W pracy czytelnik znajdzie też omówienie wspomnianych spisów powszechnych i metodologicznych problemów związanych z ich interpretacją.

Reasumując, należy stwierdzić, że omawiana praca stanowi niezwykle cenny wkład w badania nie tylko nad wymienionymi w tytule mniejszościami, lecz także nad kwestią etniczną w ogóle.

Roman Szul